

Lögnens oundviklighet

Spielbergs arkiv över nazisternas brott mot judarna kan komma att spela en icke avsedd roll, påpekar Per-Olof Bolander.

Hur hittar man enklast felaktiga uppgifter om allt mellan himmel och jord? Svar: Gå till ett stort bibliotek. Inte en aldrig så hårt arbetande desinformator, inte ens en kvällstidning, kan överträffa de mer ambitiösa samlingarna av mänskligt vetande när det gäller att förmedla osanningar.

Kronika

Varje försök att sammanställa kunskap resulterar ofrånkomligen i att även felaktigheter anhopas. Allt från enkla tryckfel till grandioست utbetade men fullständigt tokiga teorier. Samlad kunskap har alltid en skuggsida där misstag och vanföreställningar arkiveras. Även samvetgranna forskare och journalister kommer säkert någon gång att bidra till kunskapskuggan. Det betyder inte att deras strävan är förfelad eller att deras insatser saknar värde.

Att stänga biblioteken därför att de hårbärgerar en mängd osanningar vore höjden av destruktiv perfektionism. Att förneka förekomsten av sådana felaktigheter är emellertid potentiellt lika destruktivt.

Dokumentera vittnesmål

Sedan 1994 pågår ett projekt initierat av Steven Spielberg med målsättningen att dokumentera vittnesmål från alla överlevande som utsatts för den nazistiska regimen förföljelse. *Survivors of the Shoah* har engagerat tusentals frivilliga som hittills genomfört över 28 000 intervjuer i 42 länder, däribland Sverige. De filmade intervjuerna samlas i Los Angeles där de dels arkiveras i original, dels redigeras och indexerar för att sammanställas till ett stort multimediaarkiv. Med början nästa år kommer materialet att finnas tillgängligt på fyra amerikanska och ett israeliskt museum.

Ambitionen är både att bidra till den vetenskapliga historieforskningen och att direkt upplysa allmänheten för att förebygga att liknande förföljelser uppstår i framtiden.

I båda avseenden kan projektet säkert vara av värde men bara om intervjuerna består samma kritiska granskning som annat historiskt källmaterial. Det finns nämligen många möjliga felkällor och realistiskt sett kommer det samlade materialet att innehålla mängder av osanna uppgifter.

En del felaktigheter kommer att vara rena lögn. Nazismens offer var människor med mänskliga fel och brister. Grymma lidanden är inte nödvändigtvis

förädlade. Det är högst osannolikt att det bland tiotusentals intervjuade inte finns en och annan mytoman och personer som av olika triviala eller djupt tragiska skäl vittnar falskt. Men den viktigaste felkällan är en annan: minnets allmänna opålitlighet.

Trots att de flesta så gott som dagligen erfar motsatsen är ändå den populära uppfattningen den att minnet är en slags bandspelare som objektivt registrerar alla våra upplevelser, även om vi sedan tenderar att förlägga många av inspelningarna.

Berättelserna

Spielbergs projekt nu samlar uttrycker en kollektiv livs- erfarenhet som påbjuder ödmjuk respekt men de kan inte för den skull antas vara felfria.

Minnesforskningen visar emellertid att minnet snarare fungerar som en selektiv process där material med begränsad hållbarhetstid redigeras om i efterhand. Varken sakfakta eller känslor, varken vardagsrutinen eller de livsavgörande händelserna är "skrivskyddade". Minnet är en historieberättare som tolkar det förlutna för jaget och är som god berättare lyhörd för jagets förhoppningar och förhågor.

Resultatet är sällan en fullständig verklighetsförfälskning men aldrig en perfekt verklighetsåtergivning. Minnet är verklighetens dramadokumentär, en tillrättalagd, beskuren, subjektivt vinklad version som vanligtvis i huvudsak överensstämmer med sanningen men där detaljer, nyanser och kronologisk exakthet inte sällan offras för begriplighet och tydlighet.

Vittnesmål är inte felfria

Det ligger därför en fara i att låta sanningen om nazismens brott bli liktydig med de överlevandets vittnesmål. Berättelserna i Spielbergs projekt nu samlar uttrycker en kollektiv livs- erfarenhet som påbjuder ödmjuk respekt men de kan inte för den skull antas vara felfria. Det vet historikerna som skall arbeta med materialet.

En annan grupp som kommer att genomgå intervjuerna efter felaktigheter är de nynazistiska historieförfälskarna, vars idoghet inte bör underskattas. Deras förutsägbara försök att utnyttja minnesfel och enstaka lögn är givetvis motbjudande men riktigt farliga blir de först om allmänheten av missriktad välvilja bibringats uppfattningen att intervjuerna berättar hela sanningen och inget annat än sanningen.

PER-OLOF BOLANDER

Ett medeltida mord

Återanvändningen av en idé från *Hamlet* har gett en förträfflig deckare. Ulf Örnkloo har läst den.

Engelsmannen Barry Unsworth har varit en kritikernas gunstling sedan han debuterade 1966. Den stora publiken upptäckte honom med *Pascali's Island* 1980, som James Dearden gjorde en bra film av. 1992 fick han Bookerpriset för *Sacred Hunger* och nu kommer den första svenska översättningen, romanen *Döden och gycklarna*.

Deckare

Barry Unsworth
Döden och gycklarna
Öv: Elisabeth Zilas
Natur och Kultur, 1996

Det är en spännande och doftrik historia – eller moralitet, som under titeln definierar den – från 1300-talets slut och ett England som visserligen är en begynnande rättsstat men har flera hundra år kvar till ett någorlunda jämlikt och demokratiskt samhälle. Miljöer och mentaliteter återskapas med stor konkretion. Man märker författarens förtjusning, när han får breda ut sig över scenerier som denna:

Vårdshusgården var full av folk som kump och gick. Mitt på gården stod en gammal soldat i bröstplåtar och pratade. Vid valvet intill vårdshuset satt en gammal kvinna med en brucka med knappar på och två unga kvinnor med gröna tygstycken insydda i ärmarna för att visa att de var horor. En stall-dräng försökte leda in en svart liten gångare i stallet tvärs över gården, men hästen var eldig till temperamentet och nervös av allt oväsendet, den sparkade bakut och stegrade sig inför hunden som bara den själv kunde se, och hovarna smälde och gnistrade mot kullerstenarna.

Unsworth hjälper oss att se och höra vad vi läser med hjälp av de-

Sejdel och svärd. Våldet har alltid legat på lur under krogbordet. Så även i Barry Unsworths medeltidsdeckare *Döden och gycklarna*.

taljer som soldaternas skramlande bröstplåtar, hovarnas gnistor mot kullerstenarna och horornas gröna reklamtrasor, ropen, lukterna, folkmyllret. Detta är också skådeplatsen: på vårdshusets gård uppför en kringresande teatertrupp ett drama bokstavligen på liv och död.

På vårdshusets gård uppför en kringresande teatertrupp ett drama på liv och död.

Jagberättaren Nicholas Barber är en präst på rymmen. Han är 23, det är maj och han sitter och kopierar Pilatos Homeros åt en kyrkans gynnare. Ute sjunger fåglarna och hagtornet håller på att slå ut. Han sticker och kommer i lag med skökor och doblare. Framåt december är det inte kul längre: ruelse, kallt, ingenting att äta och biskopen urförbannad.

Nicholas ansluter sig till ett sjasjakt sällskap gycklare som *stand in* för en av deras kamrater som avvikit till de tilljor som hädanom är. Vår man förvandlas, teatern griper honom både som livsförman och sätt att tolka sitt liv. Barry Unsworth

läser sin huvudperson och läsaren mycket om bådaderna, både om skådespel och liv.

Alla har sina roller att spela, både på scenen och utanför, och länge sedan fastlagda repliker att framsäga. Men när de kommer fram till en stad, där det allmänna samtalsämnet är ett rånmord på en ung pojke, får trupps ledare användning för en framsynt idé:

Jag har tänkt på detta i flera år redan, att vi skulle kunna göra skådespel av de historier som utspelar sig i våra liv. Jag tror att så kommer skådespel att göras i kommande tider.

Sagt och gjort. Skådespelarna ger sig ut i vimlet och tar reda på vad de kan av-händelseförloppet och spelar sedan upp en pjäs som, liksom den som *Hamlet* låter den gästande teatertruppen på Kronborg uppföra, visar sig handla om ond bråd död i levande livet.

På ett språk som är en njutning att ta till sig, även i Elisabeth Zilas översättning, håller Barry Unsworth mystiken och spänningen vibrerande romanen igenom. Jag har svårt att tänka mig annat än att *Döden och gycklarna* ännu i december räknas som en av årets kriminallitterära höjdpunkter.

ULF ÖRNKLOO

Om skinnskallars uppkomst

Skapade den spekulative författaren Richard Allen skinnskallen? *"Skinhead*, den första boken om Joe Hawkins, sålde i osannolika en miljon exemplar. Köparna var, inte överraskande, unga grabbar som anammade stilen efter att ha läst sig till hur man skulle se ut", förklarar Martin Aagård på kultursidan i Dagens Nyheter 26/5.

Gullegryn blir lämpliga

Allen och – håll er – Anthony Burgess (genom Stanley Kubricks filmatisering av *A Clockwork Orange*) "bidrog till skinnsens uppfattning om sig själva som samhällsfiender". Och i synnerhet Allen, som söp ihjäl sig 1993, är en guldgruva för den som är "intresserad av antisocialt beteende och provocerart våld som livsstil". Aggro, som termen kom att lyda.

Omvänt gäller att om man kan förmå författarna att skriva politiskt lämpliga texter så blir även de små gullegrynen politiskt lämpliga.

Det är vad den svenska litteraturen subventioneras att göra, med känt resultat: Författarna hankar sig fram på subventionerna. Allens utgivare försöker numera tala om för skinnskallarna, att snaggade jamaica-snubbar var de som introducerade musikstilar som ska, rocksteady och reggae.

Jämfört med inkvisitionen är Burgess och Allen näpna.

Unge Aagård tillhör Jesus-skolan i den svenska kulturdebatten, så kallad efter upphovsmannen Jesús Alcalá. Ordet dimper ner uppifrån och gro. Kan vi således göra oss kvitt de icke legitimerade säningsmännerna kommer problemen att upphöra. Logiskt följer därav att lögnen bör förbjudas. När lögnen förbjuds kan vi börja jaga lögnarna på det att ogräset ska utrotas och vallen fyllas av väna ärtväxter.

Som lögn räknas som bekant inte nyttiga lögn (Platons 1:a undantag) och som lögnare inte politiker.

Personligen tror jag att de nämnda författarna delade de allt annat än söndagsmässiga fantasier som vältrar sig i målgruppsens undermedvetna. Bror Duktig slogs ut av den omnipotente Ankan. Varför? Och vågar vi ens antyda de fantasier som väcks hos Alcalá när han föreställer sig straffen som de falska säningsmännen ska undergå? Det var ju kyrkan som introducerade "provocerat våld som livsstil" när den på 1100-talet utrotade katthärrarna i Provence. Jämfört med inkvisitionen är Burgess och Allen näpna. Men det var inte klerkernas visioner som tände kättarbålen.

Även Martin Aagård har ett undermedvetet som vaknar till när plöjer gruppvaldärter och andra hemskheter: "Kvinnosynen är så genant att man, högröd, hela tiden tittar sig omkring när man läser". Högröd? Välkommen i gånget.

KNUT CARLQVIST